

ДУХОВНО-ГУМАНІТАРНА ПІДГОТОВКА КУРСАНТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

SPIRITUAL AND HUMANITARIAN TRAINING OF CADETS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL FORMATION

Стаття присвячена одній із актуальних проблем підготовки майбутніх офіцерів вищих військових навчальних закладів – духовно-гуманітарній складовій частині навчального процесу. Зокрема, на підставі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрито сутність таких понять, як «гуманітарність» і «духовність», з'ясована специфіка організації служби і навчання курсантів, яка, з одного боку, має на меті формування ключових здатностей до самоосвіти й самовдосконалення, а з іншого – мало сприяє впровадженню сучасних технологій. Процес професійного становлення курсанта характеризується тоталітарністю, односторонністю, безальтернативністю спілкування військової аудиторії, де переважає думка, що гуманітарні дисципліни мало сприяють становленню майбутнього військового фахівця. У сучасному світі спостерігається проблема духовної кризи особистості, превалюють прагматичні цінності, що впливає на формування світоглядної зрілості та моральності майбутніх офіцерів і знижує якість і рівень їхньої професіоналізації. Духовно-гуманітарні орієнтації особистості варто розглядати з позиції синергетики як засобу формування нового погляду людини на світ і на себе в цьому світі. Це дозволить курсанту засвоювати відповідну систему знань, норм і цінностей, що є підґрунтям подальшого його функціонування як повноправного члена громади зі стійкою розвинутою самоосвітньою самоорганізованою соціоприродною системою, тісно пов'язаною з навколишнім світом і, передусім, його розумінням.

Отримані результати свідчать про те, що найважливішим критерієм гуманізації вищої військової освіти стає усвідомлення і прийняття кожним курсантом гуманістичних ідеалів. Це сприятиме формуванню сильних духом, національно свідомих, інтелектуально розвинутих військових фахівців, яких потребує кожна держава, проте окреслена проблема є маловивченою і вимагає нових теоретико-методологічних підходів до дослідження духовно-гуманітарної підготовки курсантів.

Ключові слова: гуманітарний, духовний, професійна підготовка, курсант, духовні та гуманістичні цінності.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future officers of higher military educational institutions – the spiritual and humanitarian component of the educational process. In particular, on the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of such concepts as “humanitarianism” and “spirituality” was revealed, and the specifics of the organization of service and training of cadets were clarified. It was made the conclusion that on the one hand, this specifics aims to form key abilities for self-education and self-improvement, and on the other hand, it contributes little to the introduction of modern technologies. The process of professional development of a cadet is characterized by totalitarianism, one-sidedness, non-alternative communication of the military audience, where the prevailing opinion is that the humanities do little to contribute to the formation of the future military specialist.

It was determined that in the modern world there is a problem of spiritual crisis of the individual, where pragmatic values prevail. Accordingly, it affects the formation of ideological maturity and morality of future officers and reduces the quality and level of their professionalism. It was summed up that the spiritual and humanitarian orientations of the individual should be considered in terms of synergetics as a means of forming a new view of the world and himself in this world. This will allow the cadet to learn the appropriate system of knowledge, norms and values, which is the basis for his further functioning as a full member of the community with a stable developed self-organized socio-natural system, closely connected with the world and, above all, its understanding. The obtained results show that the most important criterion for the humanization of higher military education is the awareness and acceptance of humanistic ideals by each cadet. This will contribute to the formation of strong-spirited, nationally conscious, intellectually developed military professionals that every state needs. However, the outlined problem is little studied and requires new theoretical and methodological approaches to the study of spiritual and humanitarian training of cadets.

Key words: humanitarian, spiritual, professional training, cadet, spiritual and humanitarian values.

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-1.12>

Конаржевська В.І.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри філології, перекладу
та стратегічних комунікацій
Національної академії
Національної гвардії України

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Пошук оптимальних шляхів рішення проблеми гуманітаризації військової професійної освіти відповідає меті та змісту особистісно орієнтованого навчання, яке, на думку багатьох сучасних науковців-педагогів, є засобом переходу від знаннево-освітньої до гуманістичної парадигми та спрямоване на ефективну соціалізацію майбутніх офіцерів, їхній самостійний вибір пріоритетів діяльності, формування особистісного життєдосвіду. Попри глибокі зміни в системі соціокульту-

них цінностей і норм поведінки, ставлення командного складу до курсантів досить часто зберігає суто авторитарно-маніпулятивний характер. Це утруднює загальноосвітню і професійну взаємодію, припустиму військовими статутами, і самоактуалізацію підлеглих, що зрештою знижує ефективність професійної підготовки курсантів. Усе це засвоюється і відтворюється молодими офіцерами вже за місцем їх власної служби. Однією із причин цього є як недостатня увага до духовно-гуманітарної складової частини освіти курсантів,

так і неповне використання її власного потенціалу. Враховуючи викладене й акцентуючи увагу на тому, що сьогодні в суспільстві відсутній належний зв'язок із власне людськими проблемами та розвитком внутрішньо-духовної культури, коли втрачаються екзистенційні, моральні та духовні цінності особистості та спостерігається розвиток псевдо- й антикультурних тенденцій, особливої значущості набуває необхідність формування у курсантів духовно-гуманітарних цінностей у процесі професійної підготовки як підґрунтя цілісної, критично мислячої, духовно-культурної освіченої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Заслуговують на увагу роботи військових учених О.В. Барабанщикова, В.І. Вдовюка, П.О. Корчемного, М.І. Нещадима, В.Г. Радецького, В.В. Ягупова, у яких визначено внутрішні закономірності, цілі, завдання, зміст, методи та форми військово-дидактичного навчання майбутніх офіцерів. Дослідники П.П. Бачинський, А.М. Вальчук, П.М. Коваль, Р.Т. Скульський, М.А. Ушенко та ін. аналізують різні аспекти гуманітарної освіти як невід'ємної складової частини навчально-виховного процесу. Водночас О.В. Архипова, В.Ф. Баранівський, А. Камю, А.О. Осипов, А.В. Сухорукова, Г.П. Шевченко, К.Т. Ясперс та ін. характеризують роль духовно-культурних цінностей людини. Спрямованість вищої освіти на формування всебічно розвиненого суб'єкта навчання відображена у «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.» [12] та «Національній стратегії розвитку освіти на 2012–2021 рр.» [13], у яких увага зацентрована на посиленні ролі соціально-гуманітарних дисциплін у вишах у напрямі формування особистості як активного члена українського суспільства та європейської цивілізації, здатного орієнтуватися у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі. Попри зазначене, проблема духовно-гуманітарної освіти курсантів вищих військових навчальних закладів перебуває сьогодні в стадії суперечки, що призводить до нез'ясованості її змістовно-функціональних аспектів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У статті зроблена спроба охарактеризувати духовно-гуманітарні цінності людини та довести їхню роль у системі вищої військової освіти як одного з найбільш ефективних шляхів формування професіоналізму курсанта.

Мета статті – розкрити сутність поняття «гуманітарний» і «духовний» як домінуючих принципів фахового становлення майбутніх офіцерів.

Виклад основного матеріалу. Військова освіта завжди зазнавала впливу цивільних науковців і входила до складу державної системи освіти. В історії відомі факти, коли невійськові науковці, зокрема філософи, домінували у формуванні

інтелектуальної культури воєначальників (часи Давньої Греції та Риму), а нині цей взаємозв'язок стає ще більш фундаментальним [1, с. 5]. Тому очевидним є той факт, що становлення майбутніх офіцерів неможливе без гуманітаризації освіти, бо в самому визначенні «гуманітарний» закладено поняття взаємозв'язку свідомості людини й людського суспільства.

Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дозволяє уточнити, що поняття «гуманітарний» трактується як такий, що вивчає людину та її культуру [8, с. 193], звернений до людської особистості, прав та інтересів людини [9], такий, що стосується свідомості людини й людського суспільства [5, с. 77]. Як бачимо, ці поняття сформульовані по-різному, але головна увага зосереджена на людині. Гуманітарний компонент, передбачений гуманітарною політикою України, має на меті підвищення духовної, професійної, політичної культури особистості та сприяє формуванню її світоглядних, правових, моральних, політичних якостей. Усвідомлення людиною відповідальності вимагає акцентування уваги на розумінні природи суспільних інституцій, їх взаємовідносин і структур, здатності до аналізу функціонування цих інститутів, власної ролі в них і готовності до ефективного виконання цієї ролі, спроможності вирішувати актуальні проблеми сучасної цивілізації. Уявлення і сподівання курсантів пов'язані з: механізмами функціонування суспільства та роллю військової людини в ньому; розумінням термінів, що описують відносини всередині організації, та спрямованістю на дбайливе вирощування соціально орієнтованого ставлення до дійсності, яке ґрунтується на теорії виховання соціально-гуманітарних зацікавленостей і є невід'ємною складовою частиною військового професіоналізму. З одного боку, однією зі стратегічних цілей вищої військової професійної освіти є формування ключових здатностей до самоосвіти та самовдосконалення, керування знаннями, ефективної діяльності в суспільній групі, а з іншого – сама система вищих військових навчальних закладів не сприяє впровадженню цих технологій. Серед впливових чинників необхідно назвати специфічність організації служби та навчання курсантів, яка виявляється в обов'язковому виконанні всіх статутних вимог, чіткому підпорядкуванні військових різних рангів, що зумовлює зазвичай тоталітарне, одностороннє, безальтернативне спілкування військової аудиторії. Робочий день майбутнього офіцера чітко регламентований і здійснюється за умов військового режиму та дисципліни, певного обмеження громадянських прав і свобод. Серед військових переважає думка, що сучасному взірцевому офіцеру достатньо якісно виконувати свої суто професійні обов'язки. Це формує позитивне ставлення курсантів до оволодіння знаннями вій-

ських дисциплін. Інша картина з гуманітарними предметами. На думку військових, дисципліни, спрямовані на формування соціальних якостей, не сприяють становленню майбутнього військового фахівця, через що знижується мотивація до опанування зазначених дисциплін. Безумовно, такий підхід знижує якість і рівень професіоналізації курсантів. Гуманітарне виховання стає особистісною рисою людини, віддзеркалює усвідомлення індивідом своїх прав і обов'язків щодо країни, громади, законів і норм життя, піклування про благополуччя своєї держави, збереження людської цивілізації реальними діями згідно із власними переконаннями та цінностями. Воно відображає такі чесноти, як моральну відповідальність за здійснений вибір і його наслідки, те, що відбувається в суспільстві, гуманність, толерантність, ініціативність, активність тощо.

Як засвідчує досвід участі військових різних країн у міжнародних миротворчих і бойових операціях, недоліки професійної підготовки майбутніх офіцерів існують саме в гуманітарному напрямі, що виявляється в нерозумінні світових процесів і явищ, релігійних і культурних традицій інших народів, невмінні вирішувати конфлікти будь-якого характеру, знаходити компромісні рішення тощо. Для функціонування курсантів у сучасному полікультурному середовищі, у зростаючому інформаційному потоці важливою є сформованість поваги до політичних, ідеологічних, расових різноманітностей, толерантного і терплячого ставлення до різних світоглядних переконань. Однак у прийнятій ЮНЕСКО «Декларації принципів терпимості» (1.4) [6] зазначається, що терпимість не означає толерантне ставлення до соціальної несправедливості, відмову від особистісних переконань, йдеться про вільне дотримання своїх поглядів і визнання такого самого права за іншими. Таким чином, найважливішим критерієм гуманізації вищої військової освіти стає усвідомлення і прийняття кожним курсантом гуманістичних ідеалів, котрі сприятимуть формуванню сили духу, національній свідомості, інтелектуальному розвитку. Зазначені ціннісні орієнтації варто розглядати з позиції синергетики, яка перебуває у фокусі дисциплін суспільно-гуманітарного циклу як засобу формування нового погляду людини на світ і на себе в цьому світі. Людина, котра мислить синергетично, здатна сполучати різні когнітивні стратегії, передбачає можливість альтернатив, тобто зміни темпу розвитку подій і переходу від однієї складної системи до іншої. Синергетичний підхід є підґрунтям подальшого функціонування майбутнього офіцера як повноправного члена громади [14] зі стійкою розвинутою самоосвітньою самоорганізованою соціоприродною системою, тісно пов'язаною з навколишнім світом і, передусім, його розумінням.

Українська нація та українська держава потребують сьгодні світоглядної зрілості майбутніх офіцерів, сили їх духу, національної свідомості. Проте, як показує практика, наше суспільство страждає від нестачі духовних цінностей. Зародкам духовності протистоять матеріальні потреби, морально-духовні цінності заміщуються прагматичними. Відсутність порозуміння між людьми, дефіцит толерантності, співчуття та милосердя демонструють брак духовності й гуманності – все це знищує якості морально-духовного стану молодого покоління [14, с. 97]. Під духовністю науковці розуміють гармонійне узгодження внутрішнього світу людини, її душі та духу, інтегровану властивість особистості, що сприяє вільному вибору смислу життя на основі духовно-морального ідеалу [10, с. 9]; багатовимірну систему, в якій віддзеркалюються найбільш актуальні морально-релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе [4, с. 10]; індивідуальну вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших» [5, с. 106]. Надзвичайну роль у виникненні, становленні та розвитку духовності курсанта відіграє віра у нескінченні можливості збагачення духовного життя людини, віра в Бога. Особлива роль віри зумовлюється факторами, серед яких на виняткову увагу заслуговують моральні чесноти як внутрішні регулятори духовного життя й поведінки особистості. Глибоке осмислення майбутнім офіцером моральних категорій сприятиме вираженню його цілісності, саморегуляції внутрішніх процесів, формуванню соціальних якостей тощо.

Вдалося зафіксувати, що у вітчизняній інтелектуальній традиції досліджується широкий спектр компонентів духовного світу людини. Серед таких знання і його види, віра й переконання, оцінки, цінності, ціннісні форми свідомості, цілі, норми, орієнтири та інші регулятивні компоненти діяльності [3, с. 14]. Форми індивідуальної духовності людини визначаються як: саморозвиток людини, що акцентує увагу на психодинамічній стороні особистості та пов'язаний із психологічною традицією; життя з Богом; любов, пов'язана із традиціями гуманізму й романтизму; творчість, яка бере початок в екзистенціальних концепціях про місце людини у світі. Зазначені форми демонструють прагнення людини до гармонії, рефлексії, виходу за почуттєві межі, поєднання себе зі світом. Виокремлюються також сім ознак індивідуального духу: 1) динамічність та активність; 2) мимовільність і керування психікою; 3) існування у формі психічних явищ; 4) рефлексія та прагнення до пізнання й самопізнання, свідомість і самосвідомість; 5) самопоширення та свобода; 6) тяжіння до духовного; 7) прагнення до гармонії в діяльності, що організує психіку [7].

Пріоритетним у вихованні духовних цінностей є те, що вони як найвищі сенси людського життя формують емоційно-мотиваційну сферу особистості. Складність розуміння духовності у гуманітарному пізнанні позначається тим, що з погляду філософії вона характеризується здебільшого як якісна свідомість і продукт діяльності людини в суспільстві.

Висновки. Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що духовно-гуманітарна підготовка майбутніх офіцерів – це вкрай необхідна умова не тільки професійного становлення курсантів, а й формування їхніх особистісних якостей. Здійснене в межах цієї статті дослідження понять духовності та гуманітарності не є вичерпним, тому перспективним напрямом подальших розвідок можуть бути визначені педагогічні умови духовно-гуманітарної освіти в рамках сучасної вищої військової школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алещенко В.І. Гуманітарна освіта й військова справа в сучасному науковому дискурсі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. Вип. 2 (42). С. 5–10.
2. Архипова О.В. Гуманитарное образование и гуманитарная педагогика: природа, специфика, цели. *Общество. Среда. Развитие. («TERRA HUMANA»)*. 2011. С. 192–195.
3. Васильєва О.С. Духовність та духовний світ особистості. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/20442/02_Vasileva.pdf?sequence=1. С. 14–22.
4. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / М.Й. Боришевський, Л.І. Пилипенко, О.І. Пенькова та ін. ; за заг. ред. М.Й. Боришевського. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 104 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
6. Декларация принципов терпимости Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г.
7. Зеличенко А.І. Психология духовности. Москва : Издательство Трансперсонального Института, 1996. 167 с.
8. Словник української мови : в 11 т. Т. 2. 1971. С. 193.
9. Толковый онлайн словарь русского языка Ожегова URL: <https://lexicography.online/explanatory/ozhegov/>.
10. Шевченко Г.П. Освіта та духовне виховання людини / Витоки педагогічної майстерності: *Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Серія «Педагогічні науки»*. 2014. Вип. 13. С. 8–12.
11. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 693 с.
12. Проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. URL: <http://www.nas.gov.ua/PresidiumMeeting/Documents/110330.pdf>.
13. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. URL: http://mgu.com.ua/index.php?option=com_10.
14. Шейко В.М., Богуцький Ю.П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Генеза, 2005. 592 с.